

**НАДАННЯ ЛЮДИНІ СТАТУСУ СУБ'ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК ПЕРЕДУМОВА
ПІДПИСАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА
ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД 1950 РОКУ**

У статті досліджуються причини та підстави зміни філософсько-правових поглядів першої половини ХХ сторіччя щодо визнання людини суб'єктом міжнародного права. На основі цього аналізується обсяг правосуб'єктності індивіда у міжнародному праві після Другої світової війни та його вплив на підписання Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Ключові слова: права людини та основоположні свободи, причини підписання Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Медвідь А. Б. Предоставление человеку статуса субъекта международного права как предпосылка подписания Европейской конвенции о защите прав человека и основополагающих свобод 1950 г.

В статье исследуются причины и основания изменения философско-правовых взглядов первой половины ХХ века о признании человека субъектом международного права. На основе этого анализируется объем правосубъектности индивида в международном праве после Второй мировой войны и его влияние на подписание Европейской конвенции о защите прав человека и основополагающих свобод 1950 года.

Ключевые слова: права человека и основополагающие свободы, причины подписания Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод, Конвенция о защите прав человека и основополагающих свобод 1950 года.

Medvid A. B. Granting human the status of subject of international law as a precondition for signing the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms 1950.

The article explores the reasons and basis changes of philosophical and legal views, recognition of man as a subject of international law on the first half of the twentieth century. Based on this analyses the scope of the legal personality of the individual in international law after the Second world war and its impact on the signing of the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms 1950.

Keywords: human rights and fundamental freedoms, the reasons for the signing of the European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms 1950.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, підписана у Римі 1950 року [1], займає особливе місце у системі європейського – як міжнародного, так і національного права. За допомогою прийняття нових протоколів Конвенція динамічно розвивається, а створений на її основі унікальний механізм ефективного захисту порушених прав та свобод людини є одним із найважливіших елементів загальноєвропейської правозахисної системи. Вхідження до Ради Європи і ратифікація Конвенції українським парламентом [2] стали важливим етапом інтеграції нашої держави до європейського правового простору, а також новим етапом розвитку національної конституційної доктрини.

Вивчаючи значення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для національної правової системи загалом, та вітчизняного конституційного права, зокрема, доцільно більш детально проаналізувати історичні передумови її розробки та підписання.

Зауважимо, що проблематика прав та свобод людини і громадянина вже тривалий час приваблює юристів-дослідників. Мабуть, в жодній зі сфер правової науки не накопичено такого бібліографічного масиву. До прикладу, у спеціальній літературі розгляд інституту

прав та свобод людини і громадянина, зокрема, у контексті загальних проблем теорії держави і права, конституційного права і державного будівництва проводився у працях таких науковців, як: Ю. М. Бисага, В. Н. Денисов, В. І. Євінтов, Т. М. Заворотченко, Н. І. Карпачова, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, Ж. М. Пустовіт, П. М. Рабінович, М. І. Ставнійчук, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, Н. Г. Шукліна, І. О. Шумак та інші.

Водночас, питання надання людині статусу суб'єкта міжнародного права як передумови підписання Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року залишаються майже не дослідженими. Тому вивчення зазначених питань і визначено *ціллю даної статті*.

Закріплення у міжнародному акті прав і свобод людини та створення на підставі його положень ефективного правового механізму захисту особою своїх порушених прав та свобод стало можливим лише в результаті істотних змін у домінуючих доктринах міжнародного права ХХ століття. До першої половини ХХ століття на рівні міжнародного права фактично не існувало гарантій прав людини. Превалююча у міжнародному праві в ХІХ і на початку ХХ сторіччя філософія, правовий позитивізм стверджувала, що міжнародне право є правом лише для держав. Тому вважалося, що виникає суперечність, якщо допускати існування міжнародних юридичних прав, які окремі особи можуть обстоювати у спорі з державою [3, с. 227–240].

Ще наприкінці ХІХ ст. відомий німецький юрист Г. Тріппель у своїй праці «Міжнародне та внутрішньодержавне право» (1899) [4, с. 45] формулює доктринальний постулат дуалістичної теорії міжнародного права про те, що національний закон і міжнародний договір є рівноправними та незалежними один від одного. Однією з провідних тез дуалістичної теорії була констатація чітких відмінностей в об'єктах правового регулювання та колі суб'єктів учасників правовідносин. Зокрема, її прихильники наголошували, що міжнародне право регулює відносини між суверенними державами, а внутрішнє право діє в межах держави та регулює відносини її громадян один з одним і з органами влади, при цьому жодна з цих систем не може створювати чи змінювати норми іншої системи [5, с. 316].

На вказаних засадах юридичної природи міжнародних відносин здійснювали свою практичну діяльність і міжнародні судові органи. До прикладу, Постійна палата міжнародного правосуддя у 1924 році зробила висновок, що «первинним принципом міжнародного права є право держави захищати своїх підлеглих, якщо їм завдано шкоди діями іншої держави, які суперечать міжнародному праву». Таким чином, держава насправді відстоює свої власні права, оскільки на думку міжнародного суду, єдиним належним позивачем є держава [6, с. 12]. Разом з тим, якщо шкоду особі завдано її власною державою, то жодна інша держава, як правило, не могла захищати цю особу на рівні міжнародного права. Більше того, згідно п. 1 ст. 34 Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй [7, с. 12], лише держави можуть бути сторонами у справах, які розглядаються Міжнародним Судом у Гаазі.

На протигагу цьому, після Першої світової війни набула поширення моністична концепція, яка обґрунтовувала примат міжнародного права над національним. Її основи були закладені принципами міжнародного права ХІХ ст.: правом держави на війну, захоплення територій, безпечелічного втручання великих держав у внутрішні справи інших держав тощо. Відомими прихильниками теорії примату міжнародного права були Г. Кельзен, Ж. Сель, Ш. Руссо, П. Гуггенгайм, Ф. Джессеп та ін. [8, с. 94; 9, с. 49]. Водночас, симпатії наведеної доктрини негативно ставилися до держави та вважали її неефективним інструментом захисту прав людини, на відміну від міжнародного права, що регулює поведінку та забезпечує добробут індивідів.

Особливого розвитку теорія монізму набула після Другої світової війни, коли міжнародне право у своєму розвитку відчуло новий поштовх. У процесі реанімації міжнародного права постала проблема чіткого розмежування сфер діяльності між міжнародним та національним правопорядками, користуючись термінологією ООН, визначення «справ, що входять до внутрішньої компетенції держав» [5, с. 320].

Одним із перших таких прецедентів була Московська декларація про відповідальність німців за вчинені звірства від 30 жовтня 1943 року, у якій її учасники: Сполучені Штати

Америку, Сполучене Королівство Великобританії, Франція і Радянський Союз заявили, що окремі німецькі офіцери та солдати будуть притягнуті до відповідальності за порушення міжнародного права [10, с. 15]. У подальшому, уже Статут Міжнародного воєнного трибуналу від 8 серпня 1945 року та, власне, вирок Нюрнберзького трибуналу стали беззаперечним підтвердженням набуття фізичною особою статусу суб'єкта міжнародно-правових відносин та необхідності захисту особистих прав людини на рівні міжнародного права. На думку науковців [10, с. 18], перетворення матеріальних норм права в сфері прав людини з національних у міжнародні завершилося у 1948 році разом з оприлюдненням Загальної декларації прав людини [11].

При цьому, поява міжнародних договорів, що гарантували права і свободи людини, призвело до виникнення особливої групи норм міжнародного права, які, на відміну від традиційного міжнародного публічного права, не встановлювали зобов'язань на основі принципу взаємності у відносинах між державами, а визначали єдині стандарти співвідношення повноважень держав, з одного боку, а з іншого боку – прав і свобод приватних осіб, та регламентували взаємини між державою і людиною, а не тільки між державами. Це також вказувало, що в контексті прав людини міжнародне право надало індивіду статус суб'єкта, а не тільки об'єкта регулювання, на відміну від традиційного міжнародного права, згідно з яким держави є діючими особами по відношенню одна до одної, а індивіди користуються захистом лише в якості об'єктів турботи держави [12, с. 26–27].

Водночас, важко не погодитись з Є. Х. де Аречага, який наголошує, що: «Реальним доказом міжнародної правосуб'єктності індивіда стало б надання йому не тільки відповідних прав та привілеїв, а й засобів для забезпечення їх примусового здійснення і дотримання, а також можливостей захисту цих прав від його власного імені, без посередництва держави» [13, с. 259–260].

Доречно наголосити, що питання включення реального механізму захисту людиною своїх прав та свобод від власного імені, без посередництва держави, було одним з тих положень, що спричинили найбільше дискусій при підписання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, 19 серпня 1949 року на міжурядовій Консультативній Асамблеї про утворення Ради Європи представниками від Франції – Тайтженом, та від Великобританії – Максвеллом-Файфом, а також ще сорока п'ятьма представниками було висунуто пропозицію, у якій Асамблея рекомендувала б державам – членам Ради Європи: «визнати принцип колективної відповідальності за додержання прав людини і основних свобод, і у зв'язку з цим негайно укласти конвенцію, згідно з якою кожна держава-член зобов'язеться:

а) непорушно додержуватися прав і основних свобод людини, забезпечених конституцією, законами і практикою управління, які фактично існують у відповідних країнах на дату підписання конвенції;

б) створити Європейську комісію з прав людини і Європейський суд з прав людини з метою забезпечення додержання зазначеної конвенції» [14, с. 36].

Після обговорення пропозиція щодо підписання європейської конвенції з прав людини була скерована для опрацювання до Комітету Консультативної Асамблеї з правових та адміністративних питань. 5 вересня 1949 року Комітет подав Консультативній Асамблеї свою доповідь з даного питання, включно з проектом конвенції. Комітет дійшов висновку, що майбутньою конвенцією повинні гарантуватися ті права людини та основоположні свободи, «які визнані демократичними режимами після тривалого користування ними», та «якомога більш повно» ґрунтуються на правах, перелічених у Загальній декларації прав людини [14, с. 218]. Зокрема, проект конвенції, розроблений Комітетом з правових питань, нараховував дванадцять матеріальних прав, які чітко відповідали положенням Загальної декларації прав людини; передбачав створення Європейського суду і Комісії з прав людини; окремим особам та державам надавалося право на звернення до Комісії; Комісія і держави могли передавати справи до Суду. При цьому, комітет вважав необхідною гарантією ефективності вказаного механізму ухвалення саме судового рішення, якому мало передувати попереднє розслідування за скаргою, після чого, у разі необхідності, – слідство, а тоді спроба примирення, які здійснювалися би спеціальною Комісією [10, с. 23].

Проте, вказані пропозиції Комітету не знайшли однозначної підтримки серед делегатів Консультативної Асамблеї. Представники Франції – Ролен, Великобританії – Ангоуд-Томас та Норвегії – Сундт заперечували проти права окремих осіб на індивідуальне звернення до Комісії та права притягнення однієї з держав до суду [14, с. 188–190]. І хоча після заяви Максвелла-Файфа про необхідність надати «окремій особі власну можливість утвердити гідність індивідуального людського духу і запобігти несправедливості», 8 вересня 1949 року Консультативна Асамблея шістьдесятьма чотирма голосами проти одного і при двадцяти одному, що утримався, все ж таки рекомендувала створити Суд і Комісію, а також передбачити право на індивідуальне звернення. Однак, Конференція вищих посадових осіб урядів держав-членів, скликана Комітетом міністрів Ради Європи, проведена з 8 по 17 червня 1950 року, не прийняла одностайного рішення. Як компроміс було утворено не обов'язковий, а лише факультативний Суд, хоча Нідерланди і Великобританія виступали проти навіть такого формулювання, тоді як право на індивідуальне звернення до Комісії підтримали дев'ять країн (Бельгія, Данія, Ірландія, Італія, Люксембург, Норвегія, Туреччина, Франція і Швеція), а три (Греція, Нідерланди і Великобританія) виступили проти [14, с. 250–252]. Більше того, обговорення ролі Суду і права на індивідуальне звернення тривали ще до серпня 1950 року, коли Комітет міністрів, під впливом відсутності згоди щодо цих питань, офіційно підтвердив факультативність як юрисдикції Суду, так і права на індивідуальне звернення, що знайшло своє відображення у тексті підписаної 4 листопада 1950 року Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод.

З огляду на це, варто зауважити, що ще однією з вирішальних передумов підписання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод були суттєві зміни доктрини міжнародно-правового регулювання, які відбулися одразу після Другої світової війни. Завдяки, насамперед, закріпленню за особою часткової міжнародної правосуб'єктності (зокрема, міжнародної деліктоздатності людини) та прагненню держав виробити загальні підходи до регулювання пов'язаного з цим спектра публічних відносин, відбулося розширення як суб'єктного складу, так і предмета міжнародно-правового регулювання шляхом включення до нього відносин у сфері захисту прав людини та основоположних свобод. При цьому, саме закріплення переліку основоположних прав та свобод людини і встановлення реального механізму захисту особою своїх прав та свобод від власного імені, без посередництва держави, у тому числі і щодо вимог до держави, громадянином якої є вказана особа, на міжнародному рівні, потрібно відзначити як обов'язковий елемент повної міжнародної правосуб'єктності індивіда, який вперше був регламентований Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, хоча і після тривалих дискусій та лише у факультативній формі.

Список використаних джерел:

1. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року. Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР // Голос України. – 1997. – 24 липня.
3. Janis M. W. *An Introduction to International law. 2nd end.* / M. W. Janis. – 1993. – P. 227–240.
4. Блищенко И. П. *Международное и внутригосударственное право* / И. П. Блищенко. – М.: Госюриздат, 1960. – 237 с.
5. Волошин Ю. О. *Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: проблеми теорії і практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02* / Ю. О. Волошин; Маріуп. держ. гуманіт. ун-т. – Маріуполь, 2010. – 513 арк.
6. *Mavrommatis Palestine Concessions Case, 1924 P.C.I.J. Reports.* – Ser. A. No. 2. – P. 12
7. Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml#chap2>
8. Kelsen H. *Principles of International Law* / H. Kelsen. – New-York, 1952.
9. Jessup Ph. *Transnational Law* / Ph. Jessup. – New-Haven, 1956.

10. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер. з англ. / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредні. – К. : АртЕк, 1997. – 624 с.

11. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015

12. Николаев А. М. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод: конституционно-правовой механизм реализации в Российской Федерации / А. М. Николаев. – М., 2012. – 512 с.

13. Э. Х. де Аречага. Современное международное право / Э. Х. де Аречага ; под ред. Г. И. Тункин ; пер. Ю. И. Папченко. – М. : Прогресс, 1983. – 480 с.

14. Council of Europe. Collected Edition of the Travaux Preparatoires. – 1975. – P. 320.

** Медвідь Андрій Богданович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави і права Львівського торговельно-економічного університету.*

УДК 342.25.(477)

Артем Янчук *

ДО ПИТАННЯ ПРО ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються проблемні питання децентралізації в Україні, аналізується поняття децентралізації, її правова природа та способи реалізації. На підставі здійснених досліджень автор доходить висновку, що на сьогоднішньому етапі розвитку української держави децентралізація в Україні відбувається у двох напрямках – конституційному і законодавчому.

Однак базові, засадничі основи децентралізації, на думку автора, мають відбуватися в межах існуючого правового поля та шляхом внесення змін до чинного законодавства. У статті також наголошується, що в умовах сьогоднішнього дня в основу децентралізації мають бути покладені питання національної безпеки.

Ключові слова: децентралізація, Конституційна Комісія, Конституція України.

Янчук А. А. К вопросу об отдельных аспектах децентрализации в Украине.

В статье исследуются проблемные вопросы децентрализации в Украине, анализируется понятие децентрализации, ее правовая природа и способы реализации. На основании проведенного исследования автор приходит к выводу, что на сегодняшнем этапе развития украинского государства децентрализация в Украине происходит в двух направлениях – конституционном и законодательном.

Однако базовые, основополагающие основы децентрализации, по мнению автора, должны проходить в рамках существующего правового поля и путем внесения изменений в действующее законодательство. В статье также отмечается, что в сегодняшних условиях в основу децентрализации должны быть положены вопросы национальной безопасности.

Ключевые слова: децентрализация, Конституционная Комиссия, Конституция Украины.

Yanchuk A. O. On some aspects of decentralization in Ukraine.

The problems of decentralization in Ukraine, the concept of decentralization, as well as its legal nature and ways of implementation are examined in the article. On the basis of the conducted research the author comes to the conclusion that at the current stage of development of the Ukrainian state the decentralization is in progress in two directions – the constitutional and the legislative ones.

However, the basic, fundamental grounds of decentralization, in the author's judgment, should take place within the existing legal framework and through amendments to the current legislation. The author also notes that in terms of current situation the decentralization should be based on national security issues.

Keywords: decentralization, the Constitutional Commission, the Constitution of Ukraine.